

La recerca en el camp de l'etnologia

Salvador Palomar

CARRUTXA. Centre de documentació sobre cultura popular

Carrutxa és una associació cultural creada a Reus, el 1980, amb els següents objectius:

- la investigació sobre el patrimoni etnològic;
- la divulgació, en forma de conferències, exposicions itinerants, publicacions, jornades d'estudi, etc. i el foment de l'intercanvi de coneixements i experiències;
- l'organització d'activitats festives i lúdiques i la participació en les festes de la ciutat i de la comarca;
- el manteniment d'un centre de documentació que reuneixi tot el conjunt de materials aplegats per l'entitat i els posi a l'abast del públic; i
- la dinamització cultural, amb la voluntat d'oferir recursos i generar iniciatives, tot col·laborant amb altres entitats i contribuint a l'aparició de noves associacions.

La meua aportació a aquesta jornada es basa en l'experiència de treball d'una entitat que ha impulsat i desenvolupat programes de recerca a l'entorn del folklore oral, la festa i les seves manifestacions, la religiositat popular, els oficis i tècniques de treball, la música tradicional, etc., i, específicament, en una reflexió sobre el desenvolupament del programa de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, del CPCPTC, que estem realitzant a la comarca del Priorat.

Tot i que intento fer un plantejament genèric i el més extrapolable possible a altres situacions, si que cal tenir en compte que aquesta és una reflexió general sobre la recerca en el camp de l'etnologia des d'una perspectiva de treball en equip i sobre un territori concret.

Contemplem el patrimoni etnològic, en un sentit ampli, com aquest coneixement de les formes de vida del passat i el present, i entenem que aquest no es pot desvincular del conjunt de patrimonis culturals de la col·lectivitat.

Des d'aquesta perspectiva, entenem la recerca com un treball interdisciplinari, que abasta diverses disciplines del camp de les ciències socials, amb evidents vinculacions: antropologia, història, filologia, etnomusicologia o arqueologia, per esmentar-ne només algunes (tanmateix, és positiu comptar amb la col·laboració puntual d'altres especialistes).

Aquesta òptica interdisciplinària suposa l'ús de diverses metodologies d'aproximació al coneixement d'un mateix objecte d'estudi. Permet, a més, un intercanvi d'informació i de perspectives personals que enriqueixen els resultats de la recerca. El treball en equips és preferible, fins i tot de persones d'una mateixa especialitat. La pràctica ens mostra com el simple fet que una mateixa recerca de camp, amb paràmetres i metodologia idèntics, sigui feta per un investigador o una investigadora, aporta diferències significatives en els resultats. Cal tenir en compte que la recerca implica, molts cops, la realització d'entrevistes a informants que ens aporten el seu testimoni sobre aspectes de la seva vida privada, creences o fets que han viscut. Quan es treballa sobre diverses temàtiques sobre una mateixa persona es constata

com s'obtenen resultats diferents en funció de quina és la percepció que en té l'informant. En definitiva, sempre que és possible, intentem treballar en equip i de forma interdisciplinària.

Evidentment, els treballs individuals són absolutament possibles i acceptables, però –si més no, pel que fa a la nostra experiència– el treball en equip aporta avantatges, sempre que s'aconsegueixi conjuntar el grup d'investigadors adequadament, cosa no sempre fàcil. Si més no, serà útil posar en comú els treballs individuals i reflexionar sobre el seu desenvolupament.

Una segona consideració general afecta l'estructura dels equips de recerca i a la participació de la població. Entenem que la recerca ha de ser desenvolupada per investigadors amb la formació científica adequada, però això no exclou la implicació en el treball, a diferents nivells, de persones que no compten amb una formació especialitzada en el camp que es objecte de la recerca. En la mateixa línia, considerem que, quan es treballa sobre un territori, és molt important implicar la població més enllà de la simple obtenció de testimonis. En aquest sentit, alguns dels nostres programes de recerca s'estructuren a partir d'una xarxa de col·laboradors locals que a partir d'un coneixement directe de la comunitat a estudiar:

- proposen possibles informants, en funció de l'objecte d'estudi i el perfil proposat per l'investigador, realitzen contactes i faciliten l'accés a les persones;
- realitzen tasques de recerca segons uns criteris establerts; i
- participen, des de la seva perspectiva, en el procés de recerca.

Sobre aquest últim punt, cal aprofundir en la idea investigació-documentació-restitució del patrimoni. Si entenem que el patrimoni és una construcció social, que no deixa de ser una selecció de trets culturals o béns, potser ens caldrà reflexionar sobre la participació de la comunitat en els processos de patrimonialització.

Fetes aquestes reflexions generals, ens cal parlar ara de metodologia. Certament, la realització de cada tipus d'investigació comporta l'aplicació de metodologies específiques i aquí només podrem apuntar algunes consideracions generals.

En resum, les fonts d'obtenció d'informació es poden agrupar en:

- 1) Bibliografia
- 2) Fons documentals
- 3) Treball de camp

En el primer apartat cal incloure els treballs, publicats o inèdits, referents al tema que ens ocupa o al territori. El buidat bibliogràfic ens permetrà d'establir un primer estat de la qüestió sobre el tema i, d'altra banda, contrastar els possibles tractaments metodològics.

En el segon, tota mena de documents, manuscrits o gràfics, que poguem localitzar. L'obtenció de fons documentals passa, evidentment, per la consulta dels arxius institucionals: municipals, parroquials, comarcals, les col·leccions particulars i familiars, etc.

El treball de camp contempla les entrevistes, l'observació directa –amb la corresponent tasca de documentació audiovisual–, la participació directa en el fet que es vol estudiar, etc.

Un dels grans problemes en les recerques etnològiques ha estat, en el passat, la pèrdua del context. Podem disposar d'un excel·lent recull de romanços, d'acurades descripcions coreogràfiques d'una dansa, d'una important col·lecció d'eines d'un ofici, etc. i desconèixer absolutament el context d'aquests documents o testimonis etnogràfics. És molt important, doncs, contextualitzar temporalment, personalment i socialment els documents obtinguts en el transcurs de la nostra recerca.

Si tornem al començament del que expliquem, quan es treballa sobre un territori, i més si és en equip, és totalment recomanable una planificació global de la recerca que aporti més eficàcia al treball. Ho he deixat cap al final perquè la planificació no sempre és un treball previ de coneixement del territori. Si més no, s'ha de ser prou flexible com per, sense renunciar en absolut al treball coordinat i amb una visió general dels objectius, poder canviar aspectes del programa en funció de la mateixa experiència. Aquesta idea de flexibilitat ha de ser present en tota la recerca.

Sense renunciar a tenir un plantejament clar dels objectius, hem d'evitar formular hipòtesis tancades que condicionen a priori els resultats de la recerca, i no oblidar que, moltes vegades, només es troba allò que es busca (i que la realitat pot ser força més àmplia i complexa).

Finalment, i sense voler entrar ara en el camp de la divulgació, que és un tema que mereix un tractament més ampli, volem apuntar només dues reflexions:

- 1) Cal tenir presents, en la planificació de la recerca, els objectius divulgatius,
- i
- 2) La divulgació de les recerques en curs, o d'una part de les mateixes, esdevé una eina important per facilitar el treball de recerca.

APÈNDIX 1

L'Inventari del Patrimoni Etnològic del Priorat és, ara per ara, el programa de recerca més important que ha desenvolupat Carrutxa. La seva realització ens pot servir per plantejar algunes idees:

- Quan presentarem el projecte al CPCPTC, en la tria de l'àrea d'estudi hi van influir, evidentment, la proximitat i la relació amb el territori.
- El Priorat era una comarca poc estudiada, amb un patrimoni important. Els primers reculls bibliogràfics evidencien la pràctica inexistència d'investigacions prèvies en molts camps de la recerca.
- Una primera reflexió sobre els objectius, el resultat de la recerca, exposada d'una manera gràfica i molt simplificada, seria: "Anem a escriure una enciclopèdia o a bastir una biblioteca", en el sentit que o estructurarem un gran índex de capítols o generarem un conjunt de monografies que, en

un o altre cas, intentessin abastar la globalitat del patrimoni etnològic. L'opció va ser la de la "biblioteca". Probablement, ara ho definiríem com un producte multimèdia en un suport que permetés la constant actualització!

- L'IPEP s'estructura en quatre grans àmbits, que inclouen des de catalogacions de béns patrimonials a estudis monogràfics:

- 1) Vida econòmica i social: casa, família i activitat econòmica, la mineria, el vi, l'oli, els pastors, etc.

- 2) Creences i religiositat popular: inventari de llocs de devoció i culte (ermites i santuaris, parròquies i capelles), confraries, experiència religiosa personal, etc.

- 3) Folklore oral: llegendari, dites, cançons, romanços, etc.

- 4) Festa i comunitat: calendari festiu i costumari (inventari de festes de la comarca), manifestacions festives (balls, danses, gegants, ball de diables, teatre popular...) i monografies específiques sobre festes.

Hem realitzat també estudis monogràfics que interrelacionen els diferents àmbits (per exemple, la cultura de l'aigua):

- Treballs en equip o realitzats de forma individual, amb intercanvi d'experiències.
- Total implicació amb l'activitat cultural existent a la comarca, que ha condicionat la realització d'algunes monografies (per exemple, «Tradició oral a l'entorn d'Escaladei»), presentacions de l'IPEP (en el Congrés del Priorat i en diverses poblacions), realització d'activitats de divulgació (per exemples, conferències, participació en jornades culturals, etc.).
- Col·laboracions "exteriors" al programa, que permeten enriquir el treball (per exemple, exposició sobre Siurana) o donar-lo a conèixer (participació en jornades d'estudi).

APÈNDIX 2

Aquests són alguns exemples de fitxes que estem utilitzant, en l'actualitat, en els programes de recerca de l'entitat.

Fitxes de documents escrits (d'arxiu o bibliogràfics):

núm. reg.	núm. reg.	IPEP	IPEP	sèrie	sèrie
descripció	descripció				
població	població		comarca/país	comarca/país	
data	data	context	context		
matèries	matèries				
autor	autor		equip recerca	equip recerca	
observacions	observacions				
situació	situació				

Hi ha també fitxes per a les observacions personals (llibreta de camp) i d'informants (dades i història personal), objectes, edificis, etc.

Totes aquestes fitxes estan sobre un mateix suport informàtic (Clariss File Maker per a Macintosh o Windows) i poden ser relacionades.